

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

В. І. Пахомов, Л. В. Стрільчук

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчально-методичний посібник

Київ 2004

ББК 65.262я73
П21

Рецензенти: *В. П. Буряк*, канд. екон. наук
О. М. Покойова, канд. екон. наук

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 24.04.03)

Пахомов В. І.

П21 Гроші та кредит: Навч.-метод. посіб. / В. І. Пахомов, Л. В. Стрільчук. — К.: МАУП, 2004. — 56 с. — Бібліогр.: с. 52–55.

ISBN 966-608-348-5

У посібнику подано програму курсу “Гроші та кредит” і методичні вказівки для його самостійного вивчення. Наведено основні поняття, які слід за-своїти студентам, та розкрито їх зміст.

Для студентів економічних спеціальностей.

ББК 65.262я73

ISBN 966-608-348-5

© В. І. Пахомов, Л. В. Стрільчук, 2004
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2004

Пояснювальна записка

Програма курсу “Гроші та кредит” призначена для студентів базової освіти з економіки усіх форм навчання.

Предметом курсу є система грошово-кредитних відносин в суспільстві та закономірності її розвитку і функціонування. При вивченні цього курсу студенти спираються на знання, здобуті при вивченні таких дисциплін, як “Основи економічної теорії”, “Мікроекономіка” тощо.

Метою викладання курсу “Гроші та кредит” є формування у студентів економічного мислення, наукового розуміння історії становлення та стану сучасної системи грошово-кредитних відносин. В результаті студенти повинні опанувати систему знань про дію об’єктивних законів грошового обігу, про мету, задачі та методи державного регулювання сфери грошово-кредитних відносин.

Завдання вивчення курсу “Гроші та кредит” полягає в теоретичній та практичній підготовці студентів з питань, що вирішуються відповідними державними установами при регулюванні грошового обігу та кредитних відносин.

Посібник для самостійного вивчення дисципліни “Гроші та кредит” містить:

- програмний матеріал до вивчення дисципліни “Гроші та кредит”;
- методичні вказівки по вивченню дисципліни “Гроші та кредит”;
- тематику та плани семінарських занять;
- список рекомендованої літератури.

Програмний матеріал до вивчення дисципліни “Гроші та кредит”

Розділ 1. Основні положення теорії грошей

Тема 1. Походження, сутність і функції грошей

Виникнення грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Розвиток форм вартості та гроші. Роль грошей у розширеному відтворенні. Еволюція форм грошей і грошових відносин. Товарні, металеві та паперові гроші. Кредитні та електронні гроші. Суть грошей. Гроші як особливий товар. Функції грошей: міра вартості; засіб обігу; засіб платежу; засіб нагромадження; світові гроші.

Зміна економічної ролі золота. Ціна золота та гроші.

Виникнення та розвиток сучасних грошей. Кредитна природа сучасних грошей. Відмінність між паперовими та кредитними грошами. Функціональні форми грошей. Грошові агрегати.

Література: 10; 23; 26; 27; 28; 36.

Тема 2. Історія розвитку та сучасний стан теорії грошей

Розвиток теорії грошей як процес формування наукових шкіл, течій та теорій. Основні питання та періоди (класичний, кейнсіанський, сучасний) розвитку теорії грошей.

Сутність номіналістичної та металеві теорії грошей. Теорія “представницької вартості паперових грошей”. Теорія “дестафації” грошей. Формування класичної кількісної теорії грошей та її основні положення.

Розвиток поглядів на роль грошей в економіці (Й. Шумпетер, Д. Кейнс, монетаристи). Внесок Д. Кейнса в теорію грошових відносин.

Виникнення та зміст монетаризму.

Погляди кейнсіанців, монетаристів та представників теорії раціональних очікувань на доцільність здійснення грошово-кредитної політики. Зближення позицій монетаристів та некейнсіанців у поглядах на грошово-кредитну політику.

Література: 10; 23; 26; 27; 28; 36; 42; 46; 52.

Розділ 2. Грошовий обіг та його регулювання

Тема 3. Грошовий обіг і грошові потоки

Зміст поняття “грошовий обіг”. Структура грошового обігу. Готівковий та безготівковий обіг. Грошово-розрахунковий, грошово-кредитний та грошово-фінансовий обіг. Взаємозв'язок грошового обігу з системою ринкових відносин. Основні ринки, що обслуговуються грошовим обігом.

Грошові потоки, класифікація та механізм балансування. Закон грошового обігу. Швидкість обігу грошей та фактори, що її визначають. Погляди на характер зміни швидкості обігу грошей. Порядок розрахунку швидкості обігу грошей.

Попит на гроші. Моделі попиту на гроші К. Маркса, І. Фішера, Кембриджської школи. Д. Кейнс про попит на гроші. Модель попиту на гроші М. Фрідмена. Розвиток кейнсіанського підходу до попиту на гроші в моделях Боумоля — Тобіна та Міллера — Орра.

Механізм поповнення грошей в обігу. Поняття емісії грошей. Створення грошей банками. Банківський мультиплікатор. Модель пропозиції грошей. Грошовий мультиплікатор.

Література: 12; 23; 26; 30; 31; 36; 42; 46.

Тема 4. Фінансовий (грошовий) ринок

Поняття та функції фінансового ринку. Канали прямого та опосередкованого фінансування. Основні групи учасників фінансового ринку.

Гроші як об'єкт купівлі-продажу. Вартість грошей. Купівельна спроможність грошей як вираження їхньої вартості. Вартість грошей, що нагромаджуються. Ставка відсотка. Номінальна та реальна ставки відсотка та співвідношення між ними. Вартість грошей і час. Вартість грошей з урахуванням фактора ризику.

Складові фінансового ринку. Ринок грошей і ринок капіталів. Характеристика основних інструментів ринку позичкових капіталів та ринку цінних паперів. Рівновага на грошовому ринку. Кейнсіанські та монетаристські моделі рівноваги на грошовому ринку.

Література: 12; 23; 26; 31; 40; 42; 46; 49; 55.

Тема 5. Грошові системи і грошово-кредитна політика

Поняття, призначення та елементи грошової системи. Класифікація грошових систем. Система металевого та паперово-кредитного обігів. Проблеми грошової системи України.

Типи, зміст та основні інструменти грошово-кредитної політики. Центральний банк як державна установа, що регулює обсяг грошової маси. Фактори, що утруднюють контроль Центрального банку за обсягом грошей. Проблеми узгодження фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики. Сеньйораж та інфляційний податок. Інфляція як наслідок порушень у сфері грошового обігу. Форми інфляції та її вплив на економічні процеси.

Грошові реформи як інструмент стабілізації грошового обігу. Цілі та види грошових реформ.

Література: 10; 23; 26; 30; 36; 42; 47.

Тема 6. Система безготівкових розрахунків та регулювання готівкового грошового обігу

Поняття та складові системи безготівкових розрахунків. Принципи організації безготівкових розрахунків. Способи та форми безготівкових розрахунків. Відкриття рахунків у банках. Види банківських рахунків.

Порядок здійснення розрахунків за допомогою платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, чеків, акредитивів, векселів і платіжних вимог, інкасових доручень.

Регулювання готівкового обігу як складова грошової системи. Недопущення нерегульованого зростання готівки як мета регулювання готівкового обігу. Принципи та складові регулювання обігу готівки. Робота банків з готівкою.

Література: 8; 10; 11; 23; 26; 27; 30; 36; 47.

Розділ 3. Кредит та кредитна система

Тема 7. Місце кредиту в ринковій економіці

Кредит як обов'язковий елемент сучасної економіки, як засіб ліквідації невідповідності між часом виробництва, часом обігу грошових коштів та засіб вирішення протиріччя між часовим осіданням коштів і необхідністю їх використання в господарстві.

Кредит як економічна категорія і юридичне поняття. Розвиток кредитних відносин. Сутність та функції кредиту. Принципи кредитування. Класифікація кредиту. Форми та види кредиту. Характеристика фінансового, товарного кредитів та кредиту під цінні папери. Роль кредиту в розвитку економіки. Межі кредиту. Теорії кредиту.

Природа позичкового відсотка. Відсоток як ціна капіталу та як плата за втрату ліквідності. Види відсотка. Облікова ставка відсотка як інструмент регулювання стану фінансового ринку. Причини коливання ринкової ставки відсотка. Призначення державного, банківського, комерційного та споживчого кредитів.

Література: 1; 5–7; 14; 26; 40; 47.

Тема 8. Кредитна система

Вузьке та широке розуміння поняття “кредитна система”. Розвиток кредитної системи як наслідок розвитку грошово-кредитних відносин. Передумови формування та структурна схема побудови кредитної системи. Функції кредитної системи. Поняття банківської та парабанківської систем.

Виникнення банків та їх економічна сутність. Одно- та дворівневі банківські системи. Центральний банк та його роль в економіці. Функції Центрального банку та його повноваження.

Сутність, походження та види комерційних банків. Проблема стійкості банківської системи. Склад парабанківської системи. Характеристика, функції та види спеціалізованих кредитно-фінансових установ. Сутність та призначення поштово-ощадних установ.

Література: 1; 5–7; 15; 26; 30; 40; 47; 56.

Тема 9. Послуги комерційних банків

Призначення комерційних банків в умовах ринкових відносин. Вибір банку для обслуговування. Активні та пасивні операції банків. Розрахунково-касове обслуговування та операції банків з векселями. Кредитні послуги банків як вид банківських послуг. Система та механізм банківського кредитування. Функції та види банківського кредиту. Характеристика депозитних, депозитарних, інвестиційних, консультаційних та інших послуг банків.

Література: 7–9; 15; 16; 18; 33; 43.

Розділ 4. Гроші та світова економіка

Тема 10. Міжнародні валютні відносини

Поняття валютної системи. Еволюція валютних відносин. Види валютних систем: національна, регіональна, світова. Складові елементи валютних систем. Сучасна світова валютна система та її інститути. Міжнародні ліквідні ресурси. Розвиток європейської валютної системи. Поняття валюти та валютного курсу. Функції валютного курсу. Види та конвертованість валюти. Валютний ринок. Поняття та види валютних операцій. Валютні ризики. Валютне регулювання і валютний контроль. Завдання та методи валютного регулювання. Механізми регулювання валютного курсу, валютна інтервенція, девальвація, ревальвація, котирування валют. Платіжний баланс.

Література: 4; 22; 26; 34; 45; 47; 58.

Методичні вказівки до вивчення дисципліни “Гроші та кредит”

Тема 1. Походження, сутність і функції грошей

Для з'ясування сутності грошей необхідно насамперед розглянути питання походження грошей. Існує дві концепції походження грошей: раціоналістична та еволюційна. Згідно з раціоналістичною концепцією гроші з'явилися в результаті домовленості між людьми для зручності товарного обміну. Еволюційна концепція розглядає появу грошей як наслідок розвитку товарного виробництва і необхідності товарного обміну.

Звернімо увагу на роль держави у творенні грошей. Держава визначає їхню форму, зовнішній вигляд, прилаштовує їх до конкретної економічної ситуації. Їй також належить регулююча роль щодо маси грошей в обігу. Таким чином, при впровадженні кожної нової форми грошей роль раціонального чинника має місце поряд з еволюційним характером її виникнення.

Слід зупинитися на вивченні еволюції грошей і грошових відносин, з'ясувати, що спричинило зміну одних форм грошей іншими і як зміна форм грошей впливає на зміну організації грошових відносин. Спочатку замість товарних грошей в обігу з'явилися повноцінні металеві гроші, вартість яких дорівнювала вартості металу, з якого вони виготовлені. На наступному етапі в обігу з'явилися неповноцінні металеві гроші. Потім з'явилися паперові гроші, які не мають власної субстанціональної вартості. Формами сучасних неповноцінних (символічних) грошей є паперові гроші, безготівкові (депозитні) та електронні гроші. Вони функціонують завдяки авторитету держави та довірі економічних суб'єктів до них, тому їх називають декретивними, або кредитними. Необхідно приділити увагу причинам демонезації золота, тобто заміни золотих грошей на паперові.

Виникнення паперових грошей було пов'язане з великими темпами виробництва і збільшенням у зв'язку з цим потреби у грошах. Золоті гроші не могли задовольнити зростаючого попиту, оскільки, по-перше, кількість золота в природі обмежена, по-друге, собівартість видобутку золота була велика.

Розглянемо питання сутності грошей. Слід відмітити, що поки немає однозначної відповіді на це питання. Більшість вчених у своїх судженнях виходять із функціонального призначення грошей. Наприклад: “Все, що виконує функції грошей, є гроші”, “Гроші є загальним еквівалентом вартості, на який можна обміняти будь-який товар”.

Залежно від цілей використання розглядають гроші як гроші і гроші як капітал. На відміну від перших, гроші як капітал використовують з метою отримання додаткової вартості, вони стають носієм капіталу.

Важливим є питання вартості грошей. Неповноцінні гроші набувають вартості у процесі їх обміну на матеріальні блага.

Вартість грошей дорівнює їх купівельній спроможності, тобто кількості товарів і послуг, які можна придбати на одну грошову одиницю. Вивчаючи вартість грошей, необхідно порівняти вартість повноцінних і неповноцінних грошей. Крім вартості, сучасні гроші можуть мати і ціну. Ціною грошей є процентна ставка, розміри якої визначаються на грошовому ринку залежно від співвідношення між попитом та пропозицією на них.

У процесі суспільного відтворення гроші здійснюють певні дії щодо обслуговування руху вартості, які називаються функціями грошей. Питання кількості функцій грошей, визначення сутності окремих функцій є дискусійним. Представники марксистської теорії грошей визначають п'ять функцій: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші.

Здійснюючи функцію міри вартості, гроші надають кількісного виразу економічним процесам та товарам у вигляді ціни.

В умовах функціонування повноцінних грошей при здійсненні ними функції міри вартості застосовувався масштаб цін, тобто вагова кількість благородного металу, що її містить грошова одиниця. За сучасних умов масштаб цін не застосовується. Функцію міри вартості гроші виконують ідеально тому, що при визначенні ціни на товари та послуги, а також при визначенні вартісних економічних показників наявність грошей не потрібна.

Вивчаючи функції грошей як засобу обігу і засобу платежу, необхідно звернути увагу на їхні основні ознаки. Здійснюючи функцію засобу обігу, гроші є посередником в обміні товарів. Як функція засобу платежу гроші також є посередником у процесі купівлі-продажу,

але оплата здійснюється не відразу, а протягом певного часу. Гроші як засіб платежу мають більшу сферу використання. Вони обслуговують не тільки товарообмін, а й погашення інших боргових зобов'язань.

Здійснюючи функцію засобу нагромадження, гроші обслуговують нагромадження вартості у процесі розширеного відтворення. Під час вивчення цієї функції грошей необхідно засвоїти її ознаки, звернути увагу на форми нагромаджень. Потрібно визначити цілі нагромадження вартості, а саме: збереження вартості, створення резерву платіжних засобів, можливість отримання додаткового доходу.

Виконуючи функцію світових грошей, гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обігу та забезпечують реалізацію відносин між державами. Слід зазначити, що ця функція поєднує всі функції грошей, які вони здійснюють на внутрішньому ринку.

Проте функцію світових грошей виконують не всі національні валюти, а тільки гроші певних розвинених країн та колективні валюти.

Маса грошей в обігу — це сукупність грошей, які мають економічні суб'єкти в певний момент часу. Залежно від ступеня ліквідності грошову масу поділяють на грошові агрегати: M_0 , M_1 , M_2 , M_3 .

До агрегату M_0 включають готівку, що перебуває поза банківською системою, тобто в касах підприємств та в населення.

Агрегат M_1 відображає кошти агрегату M_0 та кошти на рахунках до запитання.

Агрегат M_2 містить гроші агрегату M_1 та кошти на всіх видах строкових рахунків.

Агрегат M_3 включає гроші агрегату M_2 та кошти на вкладах за трастовими операціями банків.

Для потреб аналізу та регулювання, крім грошових агрегатів, використовують показник грошової бази. Він включає всю готівку поза банківською системою і в касах банків та суму резервів банків на їх кореспондентських рахунках у національному банку.

Основні поняття теми

Рационалістична концепція; еволюційна концепція; повноцінні гроші; неповноцінні гроші; кредитні гроші; паперові гроші; банківські гроші;

вексель; банкнота; “класична банкнота”; електронні гроші; депозитні гроші; гроші як гроші; гроші як капітал; “квazігроші”; вартість грошей; купівельна спроможність; ціна грошей; масштаб цін; білонна монета; біметалізм; монометалізм; золотозлитковий стандарт; золотомонетний стандарт; золотодевізний стандарт; бартер; демонетизація золота; грошова база; грошовий агрегат.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Дайте визначення грошей.
2. Поясніть виникнення грошей внаслідок розвитку товарного обміну.
3. Назвіть концепції походження грошей.
4. Поясніть сутність раціоналістичної концепції.
5. Висвітліть специфіку споживчої та мінової вартості грошей.
6. У чому полягає відмінність між грошима як грошима і грошима як капіталом?
7. Коли використовують гроші як капітал?
8. Назвіть форми грошей.
9. Перелічіть і схарактеризуйте властивості грошей.
10. Назвіть причини демонетизації золота.
11. Яку функцію гроші виконують ідеально і чому?
12. Яка різниця між функцією грошей як засобу обігу і функцією грошей як засобу платежу?
13. Сфера використання грошей як засобу обігу.
14. В якій функції гроші найбільше потерпають від інфляції?
15. Які функції здійснюють світові гроші?
16. Чи всі національні грошові одиниці здійснюють функцію світових грошей?
17. Які гроші належать до кредитних?
18. Яка різниця між кредитними і паперовими грошима?
19. Поясніть зв'язок між вартістю сучасних грошей і купівельною спроможністю.
20. У чому полягає суть ціни грошей?
21. Поясніть поняття “гроші дешевшають” і “гроші знецінюються”.
22. Яка різниця між повноцінними й неповноцінними грошима?
23. Які гроші входять до грошової бази?
24. До якого грошового агрегату належить готівка в касах банків?

25. Дайте визначення поняттю “грошовий агрегат”.
26. Як розраховується показник “грошова база”?
27. Які гроші не є кредитними:
- а) казначейські білети?
 - б) банківські білети?
 - в) кредитна картка?
 - г) електронні гроші?
 - д) чек?
 - д) вексель?
28. Яку назву мають готівкові грошові знаки, що випускаються емісійними банками:
- а) векселі?
 - б) чеки?
 - в) казначейські білети?
 - г) банківські білети?
29. Яку функцію виконують гроші, обслуговуючи процес ціноутворення і чому:
- а) як засіб обігу?
 - б) як засіб платежу?
 - в) як міра вартості?
 - г) як засіб нагромадження?
 - д) як світові гроші?
30. Які гроші належать до паперових:
- а) грошові знаки, виготовлені з паперу?
 - б) будь-які гроші, номінальна вартість яких не збігається з вартістю застосованого при їх виробленні матеріалу?
 - в) знаки вартості, що випускаються державою для покриття державних витрат?
31. На чому базується довіра суб’єктів до знаків вартості як до повноцінних грошей?
32. У чому полягає відмінність між паперовими грошима і банківськими білетами?
33. Яку функцію виконують гроші:
- а) при купівлі в магазині телевізора за готівку?
 - б) при визначенні собівартості продукції?
 - в) при розміщенні на строковому депозиті в банку?
 - г) при купівлі холодильника в розстрочку?
 - г) при оплаті комунальних послуг?
 - д) при сплаті підприємством податків у бюджет?

34. У чому полягає суть закону Грешима — Коперника і з якою якісною властивістю грошей це пов'язано?
35. Як використовується масштаб цін за умови функціонування дійсних грошей і в сучасних умовах?
36. Поясніть роль держави у творенні грошей.
37. Який з грошових агрегатів виражає запас найліквідніших грошей?

Тема 2. Історія розвитку та сучасний стан теорії грошей

Вивчаючи тему, необхідно зрозуміти, що розвиток теорії грошей відбувався як процес формування наукових шкіл, течій та теорій.

Античний період. Перші спроби осмислити роль та суть грошей (Платон, Аристотель та ін.).

Класичний період. Це період, коли формуються металева, номіналістична і кількісна теорії грошей, визначаються функції грошей та їх роль в економіці. До цього періоду належать праці А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса та ін.

Період кінця XIX — початку XX ст. Розвиток кількісної теорії Фішером; теорія “касових залишків” Кембриджської школи; розробка теорії “марженалізму” і спроба об'єднати її з теорією грошей (теорія граничної корисності Вальраса, Менгера і Джевонса).

Кейнсіанський період. Роботи Д. Кейнса.

Післявоєнний період. Виникнення монетаризму, теорії раціональних очікувань, некейнсіанства.

Вивчення розвитку теорії грошей доцільно провадити шляхом ознайомлення з її дискусійними питаннями.

1. Погляди на джерело вартості паперових грошей.
2. Чинники, що визначають цінність грошей.
3. Місце і роль грошей в економіці.
4. Доцільність здійснення грошово-кредитної політики.

Суть питання про джерело вартості паперових грошей полягає в тому, що за теорією “трудової вартості” вартість може вимірюватися лише таким товаром, що сам має вартість. І якщо паперові гроші не мають власної вартості, то як вони здійснюють функцію міри вартості?

При вивченні цього питання слід ознайомитись з положеннями металевої та номіналістичної теорій, теорії “представницької вар-

тості паперових грошей”, поглядами марженалістів та академіка А. Чухно.

Під чинниками, що визначають цінність грошей, розуміється їхня купівельна спроможність.

У XIX — на початку XX ст. у цьому питанні конкурували дві теорії:

- “кількісна”, розроблена Д. Рікардо;
- “товарна”, розроблена Туком.

Власну теорію з цього питання мав український вчений М. Туган-Барановський.

При вивченні ролі грошей в економіці необхідно ознайомитись з концепцією “нейтральності грошей”, що існувала у класичній політекономії, та поглядами Д. Кейнса.

Наслідком робіт Д. Кейнса було те, що у практику управління економікою відповідними державними установами було запроваджено розробку та здійснення грошово-кредитної політики. Як наслідок у другій половині XX ст. в теорії грошей розгорнулася дискусія про доцільність здійснення грошово-кредитної політики. Дискусія точилася між послідовниками Д. Кейнса, представниками монетаризму та теорії раціональних очікувань. Тому потрібно ознайомитись з основними положеннями кейнсіанства, монетаризму та теорії раціональних очікувань.

При ознайомленні з монетаризмом необхідно визначити його зв'язок з кількісною теорією грошей. Монетаризм є сучасним її продовженням і розвитком. Він поділяє її положення про можливість ринкового саморегулювання і стверджує: гроші мають значення і впливають на номінальний обсяг національного доходу, зростання цін, зайнятість населення, ринкову кон'юнктуру. За монетаризмом центральні банки можуть контролювати кількість грошей в обігу, а грошово-кредитна політика має одну мету — стабільність зміни грошової маси.

Література: 10; 23; 26; 27; 28; 36; 42; 46; 52.

Основні поняття теми

Металева теорія; номіналістична теорія; теорія “представницької вартості паперових грошей”; кількісна теорія; “товарна” теорія; кейнсіанство; монетаризм; теорія раціональних очікувань.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Теорія раціональних очікувань стверджує, що:
 - а) грошово-кредитну політику слід провадити;
 - б) грошово-кредитна політика може досягти успіху;
 - в) внаслідок певних очікувань людей заходи грошово-кредитної політики не дають результату;
 - г) усі твердження не вірні.
2. Кейнс стверджував, що:
 - а) ринкова економіка стабільна і не має потреби втручання держави;
 - б) ринкова економіка нестабільна і держава повинна впливати на неї засобами грошово-кредитної політики;
 - в) грошово-кредитна політика є основним засобом впливу держави на економіку;
 - г) усі відповіді не вірні.
3. Основне правило монетаризму полягає в тому, що:
 - а) кількість грошей має зростати відповідно до цін;
 - б) кількість грошей має зростати відповідно до кількості товарів;
 - в) кількість грошей має зростати рівномірно і незалежно від кон'юнктури ринку;
 - г) усі відповіді не вірні.
4. Кількісна теорія грошей твердить, що:
 - а) чим більше грошей, тим краще;
 - б) грошей не повинно бути багато;
 - в) кількість грошей впливає на рівень цін;
 - г) кількість грошей є фактором впливу на розвиток економіки.
5. Металева теорія грошей стверджує, що:
 - а) паперові гроші є грошами завдяки золоту;
 - б) паперові гроші мають цінність завдяки обміну на золото;
 - в) лише металеві гроші є справжніми грошима;
 - г) усі відповіді не вірні.
6. Номіналістична теорія стверджує, що:
 - а) паперові гроші — це законний засіб платежу;
 - б) паперові гроші — це гроші, оскільки виконують функції грошей;
 - в) паперові гроші — це штучна соціальна конструкція;
 - г) паперові гроші — це прийнятий засіб обміну.

7. На які періоди поділяється розвиток теорії грошей?
8. Які теорії розглядали питання про джерело вартості паперових грошей?
9. Які існують теоретичні погляди на фактори, що визначають цінність грошей?
10. Як відбувалася еволюція поглядів на роль грошей в економіці?
11. У чому полягає класична концепція “нейтральності грошей”?
12. У чому розбіжність між кейнсіанством та монетаризмом з питання про доцільність здійснення грошово-кредитної політики?
13. Що стверджує теорія раціональних сподівань про доцільність здійснення грошово-кредитної політики?
14. У чому розбіжність механізму дії грошово-кредитної політики за кейнсіанством та монетаризмом?
15. У чому полягає критика монетаристами поглядів кейнсіанців щодо здійснення грошово-кредитної політики?

Тема 3. Грошовий обіг і грошові потоки

Грошовий обіг — це безперервний рух грошей, які обслуговують процес економічного відтворення та зв'язки із зовнішнім світом за певний період часу.

Необхідно розглянути структуру грошового обігу. Залежно від форми грошей, які обслуговують грошовий обіг, він поділяється на готівковий і безготівковий. За економічним змістом грошовий обіг складається з таких секторів: грошово-розрахункового, грошово-кредитного та грошово-фінансового. Необхідно розкрити суть кожної із складових грошового обігу.

Треба усвідомити, які ринки та суб'єкти беруть участь у грошовому обігу, якими грошовими потоками вони пов'язані. Грошовий потік — це сукупність платежів, які обслуговують певні етапи суспільного відтворення.

Особливу увагу слід звернути на те, що грошовий обіг повинен бути збалансованим. Для цього необхідно, щоб були збалансовані вхідні і вихідні потоки кожного сектора грошового обігу. Серед грошових обігів виділяють потоки втрат і потоки ін'єкцій. До потоків втрат належать чисті податки, заощадження сімейних господарств, оплата імпорту. До потоків ін'єкцій — інвестиції, державні закупівлі

та надходження за експортом. Збалансування потоків втрат і ін'єкцій відбувається через механізм грошового ринку шляхом трансформації заощаджень сімейних господарств у нові грошові потоки та шляхом припливу грошей зі світового ринку чи відпливу їх на світовий ринок залежно від попиту і пропозиції грошей.

Особливої уваги вимагають заходи, які необхідно проводити в умовах чистого імпорту та чистого експорту, тобто коли потоки імпорту та експорту незбалансовані. В умовах чистого імпорту (імпорт переважає над експортом) грошової маси недостатньо для реалізації створеного національного продукту. Поповнення грошової маси відбувається двома способами:

- 1) додатковою емісією;
- 2) залученням грошей зі світового ринку.

Кожен з цих способів має свої переваги та недоліки.

В умовах чистого експорту в обігу перебуває грошей більше, ніж необхідно для реалізації створеного національного продукту. Виникає загроза зростання цін. В цьому разі слід вилучити кошти з грошового ринку шляхом спрямування їх частини на світовий ринок та шляхом уповільнення руху грошей.

Необхідно усвідомити закон грошового обігу, який полягає в тому, що в обігу протягом певного періоду має бути лише певна, об'єктивно зумовлена маса грошей.

Фактична маса грошей має дорівнювати об'єктивно необхідній ($M_{\text{ф}} = M_{\text{н}}$). Якщо $M_{\text{ф}} > M_{\text{н}}$, то в обігу буде більше грошей, ніж необхідно для реалізації створеного національного продукту. Якщо фактична маса грошей менша за необхідну, то в обігу грошей недостатньо.

Кількість грошей, необхідних для обігу, визначається за формулою

$$M_{\text{н}} = \frac{PQ}{V},$$

де P — середній рівень цін на товари і послуги;

Q — обсяг товарів та послуг у натуральному вираженні;

M — маса грошей в обігу за певний період;

V — швидкість обігу грошової одиниці.

Якщо врахувати фактори, що впливають на масу грошей, то величина $M_{\text{н}}$ визначатиметься формулою:

$$M_n = \frac{\sum PQ - \sum KB + \sum КП - \sum BЗ}{V},$$

де $\sum KB$ — кошти за товари і послуги, продані в кредит;

$\sum КП$ — сума платежів, строк сплати яких настав;

$\sum BЗ$ — кошти за товари та послуги, які реалізовані шляхом взаємного зарахування боргів.

Досягнення рівності між фактичною та необхідною величинами грошової маси є важливим питанням державного регулювання економіки, і досягається воно шляхом проведення грошово-кредитної політики.

Важливим питанням теми є швидкість обігу грошей, тобто частота, з якою кожна грошова одиниця переходить від одного економічного суб'єкта до іншого у процесі реалізації товарів та послуг за певний період часу. Швидкість обігу грошей визначається за рівнянням І. Фішера

$$V = \frac{PQ}{M}.$$

На швидкість обігу грошей впливають чинники, що діють з боку платоспроможного попиту, і ті, що діють з боку товарної пропозиції.

Зміна швидкості обігу грошей впливає на пропозицію грошей, збільшуючи чи зменшуючи її. Необхідно розглянути позитивні та негативні наслідки прискорення та уповільнення обігу грошей, усвідомити сутність попиту на гроші. Попит на гроші — це бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певну суму грошей на певний період часу.

При вивченні цього питання слід звернути увагу на чинники, що впливають на грошові потоки, мотиви, які спонукають економічних суб'єктів до збереження грошей. За Д. Кейнсом, виокремлюють три мотиви попиту на гроші: трансакційний, завбачливості та спекулятивний. У зв'язку з цим попит на гроші поділяють на дві складові: поточну касу та спекулятивний попит.

До чинників впливу на грошовий попит належать: зміна обсягів національного продукту, зміна рівня цін, зміна швидкості обігу грошей, зміна норми процента, інфляційні очікування.

Існує розбіжність у поглядах вчених на чинники, що впливають на грошовий попит. І тому необхідно розібрати і порівняти моделі попиту на гроші К. Маркса, І. Фішера, Кембриджської школи, Д. Кейнса, М. Фрідмена, Боумоля — Тобіна, Міллера — Орра.

При вивченні цієї теми важливо усвідомити механізм поповнення маси грошей в обігу. Збільшення грошової маси здійснюється банківською системою шляхом емісії та шляхом дії банківського та грошового мультиплікатора. При цьому Національний банк здійснює готівкову та безготівкову емісії, а комерційні банки створюють лише безготівкові кошти.

Необхідно розкрити сутність понять “готівкова емісія”, “безготівкова емісія”. Створення грошей комерційними банками відбувається в результаті дії банківського (грошово-кредитного) мультиплікатора. Останній являє собою процес зростання обсягу банківських депозитів при наданні кредитів суб’єктам господарювання в наслідок руху грошей з банку в банк.

Потрібно з’ясувати механізм дії грошово-кредитної мультиплікації, з’ясувати фактори, що впливають на неї.

Зверніть увагу на коефіцієнт мультиплікатора. Він визначається за формулою

$$m = \frac{1}{HR},$$

де HR — норма обов’язкового резервування.

Використовуючи грошово-кредитний мультиплікатор, можна визначити приріст грошей на банківських рахунках внаслідок дії грошово-кредитної мультиплікації за формулою

$$\Delta M = DR \times m,$$

де DR — додатковий вклад, що надійшов до банку ззовні.

Крім з’ясування дії банківського мультиплікатора, слід з’ясувати дію грошового мультиплікатора, який є коефіцієнтом збільшення грошових агрегатів при збільшенні грошової бази.

Студент повинен оволодіти моделлю пропозиції грошей:

$$M_1 = m \times M_b,$$

де M_1 — обсяг грошового агрегату M_1 ;
 M_b — грошова база;
 m — грошовий мультиплікатор.
У свою чергу:

$$M_b = C + R,$$

де C — готівка;
 R — банківські резерви

$$m = \frac{CR + 1}{CR + HR + ER},$$

де CR — коефіцієнт депонування;
 HR — норма обов'язкових банківських резервів (встановлюється центральним банком країни);
 ER — норма надлишкових банківських резервів.

Центральний банк може впливати на розмір грошового агрегату M_1 , змінюючи розмір грошової бази та норму обов'язкових банківських резервів.

Слід зазначити, що процес грошово-кредитної мультиплікації значно впливає на пропозицію грошей, що може призвести до порушення рівноваги на грошовому ринку. Тому важливим у грошово-кредитній політиці є своєчасне виявлення тенденції зміни рівня мультиплікації, щоб своєчасно застосувати необхідні заходи.

Література: 12; 23; 26; 30; 31; 36; 42; 46.

Основні поняття теми

Грошовий обіг; грошові потоки; потоки витрат; потоки ін'єкцій; балансування потоків; рівновеликі потоки; суб'єкти грошового обігу; ринки грошового обігу; вхідні потоки; вихідні потоки; чистий імпорт; чистий експорт; приплив капіталу; відплив капіталу; структура грошового обігу; фактична маса грошей; необхідна маса грошей; швидкість обігу грошей; попит на гроші; мотиви нагромадження грошей; поточна каса; кембриджський коефіцієнт; коефіцієнт Маршалла; коефіцієнт монетизації економіки; норма обов'язкового резервування; грошово-кредитний мультиплікатор.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Розкрийте суть грошового обігу.
2. Визначіть поняття “грошові потоки”.
3. Назвіть основні ринки та сектори грошового обігу.
4. Зобразіть схему грошового обігу.
5. Які два потоки рівновеликі й балансуються між собою?
6. Назвіть вхідні і вихідні потоки окремих секторів грошового обігу.
7. Які потоки належать до потоків втрат, а які — до потоків ін’єкцій?
8. Як співвідносяться потоки втрат і потоки ін’єкцій?
9. Поясніть суть чистого імпорту і чистого експорту.
10. Які заходи необхідно здійснювати в умовах чистого експорту і в умовах чистого імпорту?
11. Які кошти слугують джерелом надходження коштів на грошовий ринок?
12. Поясніть структуру грошового обігу за економічним змістом.
13. На які складові поділяється грошовий обіг залежно від форми грошей?
14. Поясніть механізм балансування грошових потоків.
15. Розкрийте суть закону кількості грошей, необхідних для обігу.
16. Як визначається швидкість обігу грошей?
17. Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
18. Як впливає на економічні процеси зміна швидкості обігу грошей?
19. У чому полягає сутність попиту на гроші?
20. Поясніть моделі попиту на гроші К. Маркса, І. Фішера, Кембриджської школи та Д. Кейнса.
21. В якій формулі використовується кембриджський коефіцієнт?
22. Де використовується коефіцієнт Маршалла і як він розраховується?
23. Які мотиви нагромадження грошей запропонували представники Кембриджської школи?
24. Напишіть формулу сукупного попиту на гроші за Д. Кейнсом.
25. Покажіть модель попиту на гроші М. Фрідмана.
26. Схарактеризуйте моделі попиту на гроші Боумоля — Тобіна та Міллера — Орра.
27. Розкрийте суть процесу грошово-кредитної мультиплікації.
28. Як розраховується грошовий мультиплікатор?
29. Розкрийте економічний зміст грошово-кредитного мультиплікатора.

30. Які фактори впливають на процес мультиплікації?
31. Чому при банківських позиках виникає процес грошово-кредитної мультиплікації?
32. Як впливає величина норми обов'язкового резервування на грошово-кредитну мультиплікацію?
33. Як змінюється грошова маса за агрегатом M_3 , коли банки:
 - а) збільшують позики юридичним особам?
 - б) збільшують позики населенню?
 - в) збільшують свої вклади в Національному банку?
 - г) вилучають частину вкладів з НБУ?
 - д) залучають готівкові кошти на вклади населення?
34. До банку внесено готівкою на депозит 30000 грн. Норма обов'язкового резервування становить 25 %. На яку величину може збільшити масу грошей в обігу цей депозит?
35. Розрахуйте величину грошово-кредитного мультиплікатора, якщо норма обов'язкового резервування становить 80 %.
36. Розкрийте суть механізму поповнення маси грошей в обігу.
37. До чого призведе перевищення фактичної маси грошей в обігу над необхідною ($M_{\text{ф}} > M_{\text{н}}$)?
38. Яка кількість грошей необхідна для обслуговування обміну за рік, якщо швидкість обігу грошей становить 7 обертів на рік.

Тема 4. Фінансовий (грошовий) ринок

Вивчаючи тему, необхідно насамперед усвідомити, що грошовий ринок — це ринок, де продається і купується специфічний товар — гроші. На ринку формується їх попит і пропозиція. Від їх співвідношення залежить розмір відсоткової ставки як ціни грошей. Це свідчить про те, що закономірності функціонування грошового ринку такі ж, як будь-якого ринку.

Суб'єкти грошового ринку — юридичні та фізичні особи, які є кредиторами, позичальниками та посередниками.

Для розуміння сутності грошового ринку необхідно усвідомити інституційну модель, згідно з якою грошовий ринок поділяють на два сектори: сектор прямого фінансування та сектор опосередкованого фінансування.

У секторі прямого фінансування питання купівлі-продажу вирішують безпосередньо кредитор і позичальник. Цей сектор має два

канали руху грошей: канал капітального фінансування та канал за-
позичень.

У секторі опосередкованого фінансування гроші реалізуються че-
рез посередників.

Важливе значення для розуміння функціонування грошового рин-
ку має його структура.

За строками обігу фінансових інструментів фінансовий ринок
поділяють на ринок грошей (до 1 року) та ринок капіталів (більше
1 року).

За видами інструментів фінансовий (грошовий) ринок поділяють
на ринок позичкових зобов'язань, ринок цінних паперів, валютний
ринок, страховий ринок та ринок золота.

Необхідно звернути особливу увагу на те, що кожний вид грошо-
вого ринку має свої фінансові інструменти.

Інструменти грошового ринку за своїм характером поділяють на
боргові і неборгові.

Неборгові інструменти — це зобов'язання покупця грошей нада-
ти право участі в управлінні його діяльністю та в його доходах про-
давцеві грошей. До таких зобов'язань належать акції.

Боргові інструменти — це зобов'язання покупця грошей поверну-
ти їх у визначений час і сплатити відсоток за користування ними.

До таких інструментів належать депозитні сертифікати, кредити,
облігації та інші позичкові зобов'язання.

Інструменти грошового ринку в процесі руху капіталу самі мож-
уть стати об'єктом купівлі-продажу.

Вивчаючи тему, необхідно звернути особливу увагу на поняття
вартості грошей.

Під вартістю грошей як засобу обігу розуміють їх купівельну
спроможність, яка визначається індексом цін. Під вартістю грошей
як капіталу розуміють проценти, які необхідно сплатити за користу-
вання ними, і її показником є ставка відсотка. Треба усвідомити, які
чинники впливають на вартість грошей. Важливо уявити залеж-
ність відсоткової ставки від попиту і пропозиції на капітал. Слід від-
значити, що зміна попиту впливає прямо пропорційно на зміну від-
соткової ставки, а зміна пропозиції — обернено пропорційно.

Вартість грошей як засіб обертання і вартість грошей як засіб на-
копичення і капітал взаємозалежні, цей взаємозв'язок виражається в
існуванні реальної і номінальної ставки відсотка.

Номінальна ставка відсотка — це фактично встановлена ставка.

Реальна ставка відсотка визначається перерахуванням із номінальної на основі рівня інфляції.

I. Фішер розробив модель “співвідношення реальної і номінальної ставки відсотка”

$$R = \frac{i - \Delta P}{1 + \Delta P},$$

де R — реальна ставка відсотка;

i — номінальна процентна ставка;

ΔP — темп інфляції (десятковий дріб).

Таким чином, на розмір номінальної ставки відсотка впливає рівень інфляції. Крім того, на розмір ставки відсотка по окремих операціях впливає фактор ризику. Чим вищий ризик, тим вища ставка відсотка.

Велике значення має співвідношення попиту і пропозиції на грошовому ринку. Досягнення рівноваги попиту і пропозиції є одним із завдань грошово-кредитної політики. Рівень відсоткової ставки, за якого попит на гроші дорівнює їх пропозиції, називається рівноважною ставкою відсотка, або ставкою рівноваги. Існують різні моделі встановлення рівноваги на фінансовому ринку залежно від типу грошово-кредитної політики (гнучка, жорстка).

Література: 12; 23; 26; 31; 40; 42; 46; 49; 55.

Основні поняття теми

Грошовий ринок; інструменти грошового ринку; інституційна модель грошового ринку; опосередковане фінансування; пряме фінансування; фінансові посередники; канал капітального фінансування; канал запозичень; ринок грошей; ринок капіталів; ринок позичкових зобов'язань; ринок цінних паперів; валютний ринок; фондовий ринок; транзакційний мотив; мотив завбачливості; спекулятивний мотив попиту на гроші; альтернативна вартість зберігання грошей; ціна грошей; облікова ставка; позичковий відсоток; депозитний відсоток; банківський відсоток; попит на гроші; пропозиція грошей; графічна модель грошового ринку; рівновага на грошовому ринку; рівноважна ставка відсотка; вартість грошей; купівельна спроможність; точна каса.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Дайте визначення грошовому ринку.
2. Що є об'єктом купівлі-продажу на грошовому ринку?
3. У чому полягає сутність купівлі та продажу специфічного товару — грошей?
4. На які види поділяють інструменти грошового ринку?
5. Які зобов'язання належать до боргових?
6. Назвіть суб'єкти грошового ринку.
7. Які фінансові посередники діють на грошовому ринку?
8. На які два сектори можна поділити грошовий ринок за інституційним критерієм?
9. На які дві складові поділяють ринок грошей залежно від економічного призначення коштів?
10. Як співвідносять ринок грошей і ринок капіталів?
11. Які кошти продаються на ринку грошей?
12. Що є об'єктом купівлі-продажу на ринку капіталів?
13. Схарактеризуйте пряме та опосередковане фінансування.
14. Що є спільного між грошовим і товарним ринками?
15. Поясніть погляди Кейнсіанської школи щодо важливості впливу спекулятивного мотиву на попит на гроші.
16. Коли має місце відхилення реальної відсоткової ставки від номінальної?
17. Коли настає рівновага на грошовому ринку?
18. Яка відсоткова ставка називається рівноважною ставкою відсотка?
19. Що є ціною грошей?
20. Назвіть види відсоткових ставок.
21. Які чинники обумовлюють зміну позичкового відсотка?
22. Схарактеризуйте кейнсіанські та монетаристські моделі рівноваги на грошовому ринку.
23. Як впливає зміна рівня відсоткової ставки на загальну масу грошей в обігу?
24. Що таке облікова ставка відсотка?
25. Як визначається вартість грошей?
26. Які чинники впливають на вартість грошей?
27. Яка різниця між вартістю і ціною грошей?
28. Поясніть суть поняття “купівельна спроможність”.
29. Зобразіть графічну модель грошового ринку.

30. Побудуйте графік попиту на гроші. Як змінюватиметься цей графік при зміні номінального валового продукту?
31. Побудуйте графік кривої пропозиції грошей. Як зміниться цей графік за умови збільшення чи зменшення ціни грошей на грошовому ринку?
32. Як зміниться поточна каса при зміні ВВП?
33. Які чинники обумовлюють зміну обсягу поточної каси?
34. Які чинники впливають на пропозицію грошей на грошовому ринку?

Тема 5. Грошові системи і грошово-кредитна політика

При вивченні цієї теми слід засвоїти, що грошова система є визначеною державою формою організації грошового обігу, ознайомитись з класифікацією грошових систем за різними ознаками, визначити різницю між системою металевого та системою паперово-кредитного обігу, між ринковою та неринковою, між закритою та відкритою системами. Вивчаючи тему, необхідно зрозуміти, що грошова система складається з кількох елементів, ознайомитись зі складом цих елементів та їх суттю. Також необхідно ознайомитись з історією становлення та проблемами грошової системи України.

Наступним за грошовою системою центральним поняттям теми є поняття грошово-кредитної політики. Грошово-кредитна політика — це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Здійснює грошово-кредитну політику Центральний банк шляхом регулювання обсягу грошової маси та валютного курсу національної грошової одиниці.

Центральний банк — це організація, яка створюється державою для регулювання обсягу грошової маси і обмінного курсу національної валюти та наділяється відповідними правами, серед яких є право на емісію банкнот, монет та інших грошових знаків.

При вивченні цієї теми слід зрозуміти сутність та призначення таких інструментів грошово-кредитної політики:

- встановлення і зміна офіційної облікової ставки;
- встановлення норми обов'язкових резервів;
- операції на відкритому ринку;
- банківський нагляд;
- контроль за ринком капіталів шляхом встановлення порядку емісій акцій, облігацій;
- допуск до ринків;
- валютні інтервенції;
- встановлення норм продажу валюти та інші норми валютного регулювання;
- валютний коридор;
- регулювання готівкового і безготівкового обігу.

Вивчаючи тему, слід зрозуміти необхідність незалежності Центрального банку в перебігу здійснення грошово-кредитної політики та сутність проблеми узгодження фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики.

Важливим поняттям теми є поняття інфляції. Інфляція є наслідком порушень у сфері грошового обігу. Існують різні форми інфляції: інфляція попиту, інфляція пропозиції, повзуча інфляція, галопуюча інфляція тощо. Слід засвоїти, що інфляція впливає на економічні процеси і тому держава розробляє та провадить антиінфляційну політику. Антиінфляційна політика включає дефляційну політику та політику доходів. Дефляційна політика передбачає скорочення попиту засобами грошово-кредитної політики, а політика доходів передбачає контроль держави над заробітною платою і цінами.

Важливим інструментом стабілізації грошового обігу є грошові реформи. Існують різні види грошових реформ: формальні, деномінаційні, конфікаційні, зміна грошової системи тощо.

Література: 10; 23; 26; 30; 36; 42; 47.

Основні поняття теми

Грошова система; грошова одиниця; масштаб цін; грошово-кредитна політика; зміна офіційної облікової ставки; норми обов'язкових резервів; операції на відкритому ринку; банківський нагляд; валютне регулювання; інфляція; інфляція попиту; інфляція пропозиції; повзуча інфляція; галопуюча інфляція; "інфляційний податок"; деномінація.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Що не є елементом грошової системи:
 - а) масштаб цін?
 - б) система безготівкових розрахунків?
 - в) рівень інфляції?
 - г) грошова одиниця?
2. Як називається грошова реформа, при якій провадиться обмін грошових знаків з одночасним перерахунком цін у певній пропорції:
 - а) девальвація?
 - б) ревальвація?
 - в) нуліфікація?
 - г) деномінація?
3. Якого виду інфляції не існує:
 - а) інфляція попиту?
 - б) фіскальна інфляція?
 - в) інфляція витрат?
 - г) платіжна інфляція?
4. Що таке грошова система і які елементи вона містить?
5. Типи грошових систем.
6. Етапи становлення грошової системи України.
7. Центральний банк, його функції та інструменти впливу на грошовий обіг.
8. Мета та інструменти грошово-кредитної політики.
9. Суть та види інфляції.
10. Фактори виникнення інфляції.
11. Склад та зміст антиінфляційної політики.
12. Поняття, цілі та види грошових реформ.
13. Грошові реформи: необхідність та методи проведення.

Тема 6. Система безготівкових розрахунків та регулювання готівкового грошового обігу

Питання, які вивчає ця тема, є об'єктом державного регулювання. Насамперед слід засвоїти, що система безготівкових розрахунків — це складова грошової системи, яка є формою організації безготівкового обігу.

До складу системи безготівкових розрахунків входять такі елементи: принципи безготівкових розрахунків; способи безготівкових розрахунків; форми безготівкових розрахунків; розрахункові документи.

Принципи — це основні нормативні положення, що регулюють здійснення безготівкових розрахунків. Основними принципами цієї системи є те, що кошти господарських суб'єктів підлягають обов'язковому збереженню на банківських рахунках і що грошові розрахунки й платежі здійснюються підприємствами через банківські установи.

Спосіб безготівкових розрахунків — це економічно і фінансово обумовлений порядок здійснення грошових відносин між суб'єктами ринку. Виокремимо такі способи безготівкових розрахунків.

1. Розрахунок грошима з рахунка на рахунок.
2. Розрахунок борговими зобов'язаннями.
3. Залік взаємних вимог.

Способам безготівкових розрахунків відповідають різні форми безготівкових розрахунків. Форма безготівкових розрахунків — це конкретний порядок здійснення розрахунків, оформлення документів. Студентові необхідно визначити для себе порядок здійснення розрахунків за допомогою платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, чеків, акредитивів, векселів, платіжних вимог, платіжних банківських карток, оцінити відмінність та переваги кожної форми безготівкових розрахунків.

Здійснення безготівкових розрахунків неможливе без відкриття рахунка в банку. Слід засвоїти, які види банківських рахунків існують і які документи необхідні для їх відкриття.

Важливою складовою грошової системи є регулювання готівкового обігу, яке має за мету недопущення нерегульованого зростання готівки.

Слід засвоїти, що регулювання готівкового грошового обігу державою містить такі складові: встановлення норм обігу готівки; порядок здійснення касових операцій; порядок касового обслуговування підприємств банками; порядок організації емісійної діяльності НБУ; методологію прогнозування та обліку касових оборотів установами банків; порядок обслуговування банками операцій з використання готівки при поповненні та виконанні бюджету. Студентові необхідно визначити для себе зміст вищезазначених складових регулювання готівкового грошового обігу.

Література: 8; 10; 11; 23; 26; 27; 30; 36; 47.

Основні поняття теми

Система безготівкових розрахунків; способи безготівкових розрахунків; форми безготівкових розрахунків; розрахункові документи; платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; чек; акредитив; вексель; платіжна вимога; платіжні банківські картки; індосамент; алонж; аваль; акцепт; поточний рахунок; депозит.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Якої форми акредитиву не існує:
 - а) депонованої?
 - б) відкличної?
 - в) гарантованої?
 - г) платіжної?
2. Передавальний напис на векселі називається:
 - а) акцепт;
 - б) індосамент;
 - в) аваль;
 - г) тратта.
3. Вид акредитива, за яким заздалегідь бронюються кошти в повній сумі на окремому рахунку:
 - а) відзивний;
 - б) покритий;
 - в) гарантований;
 - г) револьверний.
4. Поручництво за виконання вексельного зобов'язання називається:
 - а) тратта;
 - б) інкасо;
 - в) аваль;
 - г) кліринг.
5. Платежі, що здійснюються на основі платіжних вимог у безумовному порядку без згоди платника, називаються:
 - а) акцептовані;
 - б) платіжні;
 - в) обов'язкові;
 - г) безакцептні.
6. Платіжне доручення — це...
7. Акредитив — це...

8. Платіжна вимога-доручення — це...
9. Формами безготівкових розрахунків є...
10. Порядок розрахунку за допомогою акредитивів такий: ...
11. Порядок розрахунку за допомогою чеків такий: ...
12. У чому різниця між простим та переказним векселями?
13. Схарактеризуйте процес використання векселів у господарському обігу.
14. Які види акредитивів існують?
15. Переказний вексель та операції з ним.
16. Які види норм обігу готівки існують?
17. Зміст касової роботи на підприємствах.
18. Методологія та завдання прогнозування касових обігів установами банків.
19. Мета та складові регулювання готівкового грошового обігу державою.
20. Принципи безготівкових розрахунків.
21. Як співвідносяться способи та форми безготівкових розрахунків?

Тема 7. Місце кредиту в ринковій економіці

Насамперед слід з'ясувати сутність кредиту та необхідність виникнення кредитних відносин.

Кредитні відносини виникають у зв'язку з перерозподілом вартості між економічними суб'єктами на засадах повернення. Сутність кредиту розкривається через принципи кредитування: платність, поверненість, строковість, цільове призначення позички, забезпеченість.

Необхідність виникнення кредиту пов'язана з наявністю вільних коштів у одних економічних суб'єктів та потребою в них інших суб'єктів.

Потрібно звернути увагу на умови кредиту, стадії та закономірності руху.

Немає однозначної відповіді стосовно функцій кредиту. Взагалі поняття “функція” означає дію, яку виконує кредит. Найчастіше зустрічаються такі функції кредиту: перерозподільча, контрольна, стимулююча, емісійна, капіталізації вільних грошових коштів.

Суть перерозподільчої функції полягає у перерозподілі вільних коштів між економічними суб'єктами шляхом передачі їх у тимчасове користування без зміни прав власності.

Суть контрольної функції полягає в тому, що у процесі дії кредитної угоди кредитор здійснює контроль за фінансовим станом позичальника, що, в свою чергу, є стимулюванням діяльності позичальника. Таким чином кредит здійснює і стимулюючу функцію. В літературі зустрічається й контрольньо-стимулююча функція.

Емісійна функція кредиту полягає в тому, що завдяки кредитуванню комерційними банками створюються гроші через дію грошово-кредитного мультиплікатора.

Функція капіталізації вільних грошових коштів полягає в тому, що гроші завдяки кредиту перетворюються на вартість, яка дає дохід. Будь-яка маса грошей, що надається в позику, дає її власникові дохід.

Важливим є питання щодо форм, видів кредиту. В різних джерелах наводиться різна кількість його видів.

Розглядаючи види кредиту, необхідно засвоїти призначення державного, банківського, споживчого та комерційного кредитів.

Державним кредитом називається кредит, одним із учасників якого є держава. Його призначення полягає у вирішуванні загальнодержавних питань.

Комерційний кредит виникає, коли одне підприємство продає іншому товари з відстрочкою платежу за умови повернення боргу грошима. Завдяки комерційному кредиту прискорюється реалізація товарів.

Споживчий кредит — це кредит, який надається на споживчі потреби. Він спрямовується на задоволення потреб населення (побутових, нагальних та житлових). Споживчий кредит вирішує соціальні питання, а також впливає на розвиток економіки шляхом збільшення платоспроможного попиту.

Банківським кредитом є кредит, коли однією із сторін є банк. В нашій країні провідна роль належить саме такому кредитові.

Банківський кредит залежно від різних ознак, покладених в основу класифікації, поділяється на багато видів. Наприклад, за об'єктами кредитування кредит поділяється на основний капітал, оборотний капітал, капітал на споживчі потреби.

За терміном використання кредит поділяється на короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий.

Залежно від забезпечення кредит поділяється на забезпечений та незабезпечений (бланковий).

За строками повернення є кредити строкові, до запитання, відстрочені.

Залежно від ставки відсотка розрізняють кредити з фіксованою та плаваючою відсотковою ставками. За ступенем ризику кредити бувають стандартні та нестандартні, тобто з підвищеним ризиком.

При вивченні цієї теми необхідно зупинитись на питанні про природу позичкового відсотка. В основному його вважають вартістю капіталу, який передається у кредит.

Треба розглянути види відсоткових ставок. Серед них розрізняють облігаційну відсоткову ставку, банківську, депозитну, позичкову. Облігаційний відсоток виплачується по облігаціях. Банківська відсоткова ставка — це узагальнена назва. Вона буває депозитна, тобто відсоток, який сплачується за депозит. Позичковий відсоток — це плата за користування позиченими коштами. Є ще міжбанківська відсоткова ставка — це ціна грошей при їх купівлі-продажу між двома банками. Розміри названих ставок відсотка різні. Найнижчою є депозитна ставка. Це необхідно для того, щоб за рахунок різниці між позичковою і депозитною ставками відсотка позичальник міг отримати дохід.

Облігаційний відсоток має бути вищим, ніж депозитний, щоб зацікавити економічних суб'єктів вкладати кошти в менш ліквідні активи.

На розміри відсоткових ставок впливають різні чинники. При вивченні цієї теми особливу увагу слід звернути на позичкову відсоткову ставку та уявити фактори впливу на неї.

Треба також усвідомити роль, яку відіграє кредит в розвитку економіки країни. При цьому необхідно ознайомитись з натуралістичною та капіталотворчою теоріями кредиту.

Література: 1; 3; 6; 8; 14; 26; 40; 47.

Основні поняття теми

Кредит; кредитні відносини; суб'єкти кредиту; кредитор; позичальник; принципи кредитування; облікова ставка; позичковий відсоток; етапи руху кредиту; функції кредиту; форми кредиту; види кредиту; кредитоспроможність; комерційний кредит; міжгосподарський кредит; міжнародний кредит; банківський кредит; фіксована відсоткова ставка; плаваюча відсоткова ставка; позичковий капітал; забезпечення; застава; лізинг.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Розкрийте суть кредиту.
2. У чому полягає необхідність виникнення кредиту?
3. Назвіть передумови виникнення кредиту. Які існують етапи його руху? Назвіть джерела формування кредитних ресурсів.
4. Назвіть основні ознаки кредитних відносин.
5. Які суб'єкти беруть участь у кредитних відносинах?
6. Які існують форми кредиту і як вони між собою пов'язані?
7. За укрупненими об'єктами кредитування банківський кредит поділяється на:
 - а) середньостроковий і довгостроковий?
 - б) платіжний, розрахунковий?
 - в) лізинговий, факторинговий?
 - г) кредитування в основний капітал, в оборотний капітал, на споживчі потреби?
8. Назвіть основні ознаки кредитних відносин, які відрізняють їх від інших видів економічних відносин.
9. Як погашається товарний кредит:
 - а) лише грошима?
 - б) грошима та товарами?
 - в) тільки товарами?
10. Що є об'єктом кредитування?
11. Споживчим є кредит, який надається:
 - а) населенню на виплату заборгованості за комунальні послуги і придбання житла?
 - б) торговим організаціям для створення запасів споживчих товарів?
 - в) торговим організаціям, які продають товари населенню в розстрочку?
 - г) населенню на споживчі потреби?
12. Який кредит називається державним:
 - а) коли держава є кредитором і позичальником?
 - б) коли держава є тільки кредитором?
 - в) коли держава є тільки позичальником?
 - г) коли держава надає кредит іншій країні?
 - г) коли держава отримує кредит від іншої країни?
13. Який кредит називається іпотечним?

14. Який кредит називається комерційним?
15. На які види поділяється кредит залежно від:
 - а) об'єкта кредитування?
 - б) суб'єктів кредитування?
 - в) забезпечення?
 - г) за строками повернення?
16. На які види поділяється міжнародний кредит залежно від кредитора?
17. Чи є дискусійним поняття щодо кількості функцій кредиту?
18. Назвіть і схарактеризуйте функції кредиту.
19. Назвіть принципи кредитування та поясніть, у чому полягає їх зміст і значення.
20. Яка відсоткова ставка називається обліковою?
21. Хто встановлює розмір відсоткової ставки банкам:
 - а) НБУ?
 - б) сам банк?
 - в) банки домовляються між собою?
 - г) ринок?
 - д) асоціація банків?
 - е) Міністерство фінансів?
22. Які чинники обумовлюють розмір позичкового відсотка?
23. Облікова відсоткова ставка встановлюється:
 - а) НБУ?
 - б) Міністерством фінансів?
 - в) Кабінетом Міністрів України?
 - г) асоціацією банків?
 - д) комерційними банками?
24. Маржа — це:
 - а) ціна грошей?
 - б) дохід, який отримує банк від кредитних операцій?
 - в) банківська операція, пов'язана з кредитуванням?
 - г) банківська послуга кредитного характеру?
 - д) перевищення відсоткової ставки за кредит над депозитною процентною ставкою?
 - е) різниця між облігаційною і депозитною процентними ставками?
25. Назвіть форми забезпечення повернення кредиту.
26. Яким повинно бути забезпечення кредиту?
27. Поясніть суть поняття “кредитний ризик”.
28. Назвіть способи захисту та зниження кредитного ризику.

Тема 8. Кредитна система

Вивчаючи тему, потрібно засвоїти сутність поняття “кредитна система” в широкому та вузькому розумінні, звернути увагу на передумови формування та схему побудови кредитної системи. До її складу входять центральний банк, комерційні банки та небанківські фінансово-кредитні установи. Центральний та комерційні банки формують банківську систему, а небанківські фінансово-кредитні установи становлять парабанківську систему.

Основною ланкою кредитної системи є банки. Вони є головними посередниками на грошовому ринку.

Банк — це установа, яка виконує три базові операції: акумулює тимчасово вільні кошти, здійснює розрахунки між суб'єктами економічної діяльності, надає кредити.

Побудова банківської системи в нашій країні дворівнева. На першому рівні стоїть Національний банк, на другому — комерційні банки.

Головним призначенням центрального банку є здійснення грошово-кредитної політики з метою забезпечення сталості національної грошової одиниці.

Центральний банк здійснює ряд функцій: емісійну; банк банків; орган банківського регулювання та нагляду; банкір і фінансовий агент уряду; провідник грошово-кредитної політики.

Вивчаючи тему, необхідно розглянути походження центральних банків та їхній розвиток, а також становлення Національного банку в Україні.

Стосовно банків другого рівня слід зазначити, що, крім базових, вони можуть виконувати ряд інших операцій залежно від сектора ринку і потреб клієнтів, на яких банк орієнтує свою діяльність.

За видами операцій банки поділяють на універсальні і спеціалізовані. Універсальні банки виконують широкий набір операцій, обслуговують різні галузі господарства.

Спеціалізовані банки орієнтуються на обслуговування певної галузі чи сектора ринку.

Залежно від форми власності банки поділяють на державні, приватні, колективні.

За розмірами капіталу розрізняють малі, середні та великі банки.

Залежно від організаційної форми банки поділяють на товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, державні.

У процесі вивчення теми зверніть увагу на функції, які виконує банківська система, а саме: трансформаційну, емісійну та стабілізаційну. Засвойте сутність кожної з них.

Особливо треба зупинитись на проблемі стійкості банківської системи, шляхах її забезпечення. Необхідно виокремити показники, які характеризують фінансову стійкість банку та інші економічні нормативи.

Слід звернути увагу на особливості становлення і розвитку комерційних банків в Україні.

Окрім банків, посередниками на грошовому ринку є небанківські фінансово-кредитні установи. При вивченні цього питання необхідно усвідомити відмінності між ними та банками. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ не пов'язана з використанням трьох базових операцій банків, залучення коштів цими установами не є депозитним. У зв'язку з цим діяльність цих установ не впливає на пропозицію грошей і на них не поширюються вимоги щодо обов'язкового резервування.

При вивченні теми необхідно звернути увагу на склад парабанківської системи, на характеристику та функції її установ, усвідомити механізм посередницького функціонування основних видів небанківських фінансово-кредитних установ.

Література: 1; 3; 6; 8; 15; 26; 30; 40; 47; 56.

Основні поняття теми

Кредитна система; банківська система; парабанківська система; банк; небанківські фінансово-кредитні установи; банки першого рівня; банки другого рівня; спеціалізований банк; стійкість банківської системи; фінансова компанія; страхова компанія; ломбард; функції банківської системи.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття “кредитна система”.
2. Схарактеризуйте складові елементи кредитної системи.
3. Які функції виконує кредитна система?
4. Розкрийте суть банківської та парабанківської систем.
5. Будова банківської системи в Україні.
6. Які інституції належать до банків?

7. Які базові операції повинні виконувати банки?
8. Які функції виконує банківська система?
9. Які ланки кредитної системи беруть участь у поповненні маси грошей в обігу:
 - а) небанківські кредитні установи та банки?
 - б) комерційні банки?
 - в) НБУ?
 - г) НБУ та комерційні банки?
 - г) банки першого рівня та банки другого рівня?
10. Які інституції займаються акумулюванням і постачанням довгострокових капіталів:
 - а) фінансові компанії?
 - б) центральний і комерційні банки?
 - в) пенсійні фонди?
 - г) страхові компанії?
 - г) центральний банк?
 - д) комерційні банки?
11. Які фінансово-кредитні установи спеціалізуються на кредитуванні продажу споживчих товарів:
 - а) пенсійні фонди?
 - б) трастові компанії?
 - в) фінансові компанії?
 - г) страхові компанії?
 - г) усі комерційні банки?
 - д) ощадні банки?
12. Які установи займаються акумуляцією заощаджень своїх членів та взаємним кредитуванням:
 - а) спеціалізовані банки?
 - б) усі фінансово-кредитні установи?
 - в) універсальні банки?
 - г) ощадні банки?
 - г) кредитні спілки?
 - д) фінансові компанії?
 - е) страхові і пенсійні товариства?
13. Назвіть види спеціалізованих фінансово-кредитних установ.
14. Назвіть специфічні риси банківської системи.
15. Які банки виникли раніше — центральні чи комерційні?
16. У чому полягає головне призначення центрального банку?
17. Які функції здійснює центральний банк?

18. Кому належить право монопольної емісії банкнотів:
 - а) Міністерству фінансів і НБУ?
 - б) Міністерству фінансів?
 - в) НБУ?
 - г) НБУ і комерційним банкам?
 - г) Міністерству фінансів, НБУ і комерційним банкам?
19. Який банк є емісійним?
20. Який статус центрального банку є найбільш доцільним і чому?
21. Які банки належать до універсальних?
22. За якими ознаками здійснюється класифікація комерційних банків? Назвіть їх види.
23. Які установи належать до спеціалізованих банків:
 - а) діяльність яких контролюється спеціальними державними органами?
 - б) які належать до парабанківської системи?
 - в) які займаються залученням коштів населення?
 - г) діяльність яких сконцентрована на обслуговуванні певних сфер економіки чи виконанні певних видів операцій?
24. Коли встановлюється норма обов'язкового резервування і як вона впливає на величину вільних резервів?
25. Поясніть походження центральних банків.
26. Розкрийте суть поштово-ощадних установ та поясніть їх призначення.
27. Які операції виконують комерційні банки?
28. Які послуги надають комерційні банки економічним суб'єктам?
29. Яка різниця між запозиченими і залученими коштами?
30. Яким чином забезпечується стійкість банківської системи?
31. Поясніть суть поняття "стійкість банківської системи".

Тема 9. Послуги комерційних банків

Студент повинен осягнути призначення комерційних банків в умовах ринкових відносин. До розуміння їх ролі в економіці можна підійти, розглянувши функції, які вони виконують в економіці, та послуги, які вони надають іншим суб'єктам господарювання. Тому насамперед слід осягнути зміст їхніх основних функцій:

- залучення вільних грошових коштів;
- ефективний розподіл залучених вільних грошових коштів у ході активних операцій;

- роль посередника у грошових розрахунках;
- депозитна емісія.

Потім слід зрозуміти та засвоїти суть активних та пасивних операцій банків.

Практично всі суб'єкти господарювання користуються послугами банків, тобто у них виникає проблема вибору банку для обслуговування. При вирішенні цієї проблеми необхідна така інформація.

- Вид банку (універсальний або спеціалізований).
- Перелік і вартість його послуг.
- Показники обсягу капіталу, прибутку, рентабельності та інші показники діяльності банку.
- Оцінка надійності банків фахівцями (експертами).

Джерелами цієї інформації є:

- 1) контакти з банківськими робітниками;
- 2) контакти з їх клієнтами;
- 3) спеціалізовані засоби інформації.

Експерти банківської діяльності використовують різні системи рейтингових оцінок, оцінюючи банк як надійний, добрий, задовільний. Найбільш відомою системою є система рейтингової оцінки CAMEL.

У перебігу вивчення теми студенту потрібно засвоїти, що банківських послуг багато, і тому їх розподіляють на такі групи:

- 1) розрахунково-касове обслуговування;
- 2) кредитні послуги;
- 3) депозитні;
- 4) інвестиційні;
- 5) послуги, пов'язані із зовнішньо-економічною діяльністю (валютні послуги);
- 6) трастові;
- 7) депозитарні;
- 8) консультаційні;
- 9) кредитні та платіжні картки.

Практично всі клієнти банків потребують розрахунково-касового обслуговування, яке передбачає відкриття рахунків у банку і надання можливості клієнтові здійснювати безготівкові розрахунки, здавати та отримувати готівку.

Значну увагу слід приділити вивченню кредитних послуг банків. При цьому важливо зрозуміти, що таке система та механізм банківського кредитування, вивчити класифікацію та функції банківського

кредиту, ознайомитись зі змістом кредитних договорів та з суттю окремих видів банківського кредиту.

Окремими видами банківського кредиту є: контокорентний кредит; ломбардний кредит; іпотечний кредит; роловерний кредит; револьверний кредит; кредитна лінія; консорціумний кредит. До кредитних послуг також належать лізинг, факторинг та форфейтинг.

Окремої уваги студента заслугоує вивчення суті банківських операцій з векселями: облік векселів; позики по спеціальному рахунку, забезпечені векселями; інкасування векселів; доміціяція векселів; акцептний кредит.

Наостанок студентові слід розібратись зі змістом депозитних, депозитарних, трастових, інвестиційних та консультативних послуг банків.

Література: 7–9; 15; 16; 18; 33; 43.

Основні поняття теми

Функції банків; розрахунково-касове обслуговування; кредитні послуги; депозитні послуги; інвестиційні послуги; послуги, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю (валютні послуги); трастові послуги; депозитарні послуги; консультаційні послуги; система та механізм банківського кредитування; контокорентний кредит; ломбардний кредит; іпотечний кредит; роловерний кредит; револьверний кредит; кредитна лінія; консорціумний кредит; лізинг; факторинг; форфейтинг.

Запитання та тести для самоконтролю

1. Як називається кредит, що надається групою банків:
 - а) іпотечний?
 - б) контокорентний?
 - в) консорціумний?
 - г) нестандартний?
2. Як називається кредит, надання якого пов'язане з відкриттям банком особливого рахунка, що виконує також роль поточного і кредитного:
 - а) консорціумний?
 - б) контокорентний?

- в) ломбардний?
 - г) платіжний?
3. Як називається кредит, що надається шляхом списання коштів з рахунка понад залишок:
- а) кредитна лінія?
 - б) овердрафт?
 - в) бланковий?
 - г) гарантований?
4. Факторинг використовується підприємствами:
- а) якщо немає надії отримати платежі у строк?
 - б) якщо існує потреба у швидкому отриманні грошей?
 - в) якщо це є умовою договору з боржниками?
 - г) усі відповіді не вірні.
5. Кредит, заставою за яким є нерухоме майно, називається:
- а) кредитна лінія?
 - б) овердрафт?
 - в) іпотечний?
 - г) бланковий?
6. Як називається кредитування експорту шляхом купівлі банком векселів:
- а) факторинг?
 - б) овердрафт?
 - в) форфетування?
 - г) лізинг?
7. Кредит, який не має забезпечення, називається:
- а) відкрита лінія?
 - б) факторинг?
 - в) бланковий?
 - г) онкольний?
8. Вид кредиту, що повинен повертатись за першою вимогою, називається:
- а) поточним?
 - б) онкольним?
 - в) бланковим?
 - г) комерційним?
9. Аванс покупця продавцеві є різновидом:
- а) онкольного кредиту?
 - б) фінансового кредиту?

- в) комерційного кредиту?
 - г) факторингу?
10. Комерційним кредитом є:
 - а) будь-який вид кредиту?
 - б) кредит від банківської установи?
 - в) кредит продавця покупцеві?
 - г) усі відповіді не вірні.
 11. Комерційні банки, їхні види та функції.
 12. Система банківського кредитування складається з таких елементів ...
 13. Механізм банківського кредитування — це ...
 14. Як здійснити вибір банку для обслуговування?
 15. Суть кредитних послуг банків.
 16. Схарактеризуйте окремі види банківського кредиту: контокорентного, ломбардного, іпотечного, роловерного; револьверного; консорціумного; кредитної лінії.
 17. Що таке лізинг, факторинг, форфейтинг?
 18. Розкрийте зміст розрахунково-касового обслуговування.
 19. Перелічіть види операцій банків з векселями.
 20. Схарактеризуйте депозитні, консультаційні, депозитарні та транс-тові послуги банків.

Тема 10. Міжнародні валютні відносини

При вивченні цієї теми спочатку слід зрозуміти, що валюта у широкому розумінні — це грошова одиниця будь-якої країни. Нерідко під валютою розуміють грошову одиницю іноземних країн. Щоб уникнути непорозумінь, використовують поняття “валюта України” та “іноземна валюта”. А враховуючи використання у практиці міжнародних економічних відносин багатьох видів фінансових інструментів, для їх визначення використовується поняття “валютні цінності”.

До складу “валютних цінностей” входять:

- валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет та в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на ра-

хунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;

- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;
- іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;
- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;
- банківські метали — золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

З поняттям валютні цінності пов'язане поняття “валютні операції”, до яких зараховують:

- операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

У міжнародних економічних відносинах також використовуються такі поняття, як: валюта платежу, валюта експортера, валюта імпортера, валюта клірингу, конвертована валюта.

Наступним важливим поняттям теми є поняття валютної системи, під якою розуміють форму правової та інституційної організації валютних відносин. Розрізняють національну, регіональну міжнародну та світову валютні системи. Кожна з цих валютних систем складається з певного числа елементів.

Сучасна світова валютна система є результатом поступової трансформації системи “золотого стандарту” до системи плаваючих валютних курсів, тому важливо розглянути і зрозуміти етапи цієї трансформації. Необхідно також зрозуміти, яке велике значення для розвитку міжнародних економічних відносин має розвиток європейської валютної системи, визначним етапом якого стало впровадження євро.

Ще одним етапом вивчення теми є освоєння поняття валютного курсу, під яким розуміють співвідношення при обміні однієї валюти на іншу. Він відображує взаємодію національної економіки зі світовою. Щоб зрозуміти важливість валютного курсу, слід розглянути його функції. Також необхідно знати види валютного курсу: фіксований; плаваючий (вільно або керований); в рамках валютного коридору, офіційний, ринковий; біржовий; продавця; покупця.

Визначення валютного курсу пов'язане з функціонуванням валютного ринку. Валютний ринок — це сукупність установ, інститутів та механізмів, які забезпечують здійснення процесів купівлі-продажу валютних цінностей та валютних розрахунків. Необхідно розглянути особливості функціонування валютного ринку в Україні, валютне регулювання.

Валютне регулювання в Україні здійснюється на основі чинного законодавства з метою забезпечення сталості валютного курсу і передбачає:

- порядок організації торгівлі іноземною валютою;
- порядок використання надходжень в іноземній валюті;
- порядок організації розрахунків в іноземній валюті;
- ліцензування здійснення валютних операцій;
- обов'язковість декларування валютних цінностей та іншого майна;
- регулювання валютного (обмінного) курсу;
- обов'язковість звітності про валютні операції;
- валютний контроль з боку держави за здійсненням валютних операцій.

Головним органом валютного регулювання та валютного контролю є Національний банк України (НБУ), який у своїй діяльності

використовує такі методи регулювання валютного курсу: валютна інтервенція, девальвація, ревальвація, встановлення валютного коридору. Важливою складовою діяльності НБУ в галузі валютного регулювання та валютного контролю є складання та регулювання платіжного балансу.

Література: 4; 22; 26; 34; 45; 47; 58.

Основні поняття теми

Валюта; “валютні цінності”; валютні операції; валютний курс; валютний ринок; валютна система; валютне регулювання; валютна інтервенція, девальвація, ревальвація; платіжний баланс.

Запитання та тести для самоконтролю

1. В якому році було введено систему плаваючих валютних курсів:
 - а) 1944?
 - б) 1976?
 - в) 1922?
 - г) 1912?
2. Як називається ситуація зниження курсу національної валюти:
 - а) деномінація?
 - б) інфляція?
 - в) ревальвація?
 - г) девальвація?
3. Що не є функцією валютного курсу:
 - а) засіб інтернаціоналізації грошових відносин?
 - б) порівняння цінових структур окремих країн?
 - в) порівняння цін на світовому та місцевому ринках?
 - г) усе вищесказане належить до функцій валютного курсу?
4. В якому році відбулася Бреттон-Вудська конференція:
 - а) 1944?
 - б) 1922?
 - в) 1976?
 - г) 1917?
5. Що не є елементом національної валютної системи:
 - а) масштаб цін?
 - б) система міждержавних розрахунків?

- в) режим валютного курсу?
 - г) грошова одиниця?
6. Як називається ситуація підвищення курсу національної валюти:
 - а) деномінація?
 - б) інфляція?
 - в) ревальвація?
 - г) девальвація?
 7. Валюта, в якій оплачується товар при зовнішньоторговельній операції:
 - а) конвертована?
 - б) іноземна?
 - в) валюта платежу?
 - г) валюта клірингу?
 8. Що не є складовою платіжного балансу:
 - а) торговий баланс?
 - б) сальдо трансфертів?
 - в) рахунок операцій з капіталом?
 - г) баланс активів?
 9. Поняття валюти та її види.
 10. Конвертованість валюти — це ...
 11. Функції валютного курсу.
 12. Види та методи визначення валютного курсу.
 13. Методи регулювання валютного курсу.
 14. Зміст валютного регулювання в Україні.
 15. Валютний ринок, його загальна характеристика.
 16. Поняття та склад національної валютної системи.
 17. Поняття та склад світової валютної системи.
 18. Поняття та склад регіональної валютної системи.
 19. Характеристика методів регулювання валютного курсу: валютна інтервенція, девальвація, ревальвація, встановлення валютного коридору.
 20. Поняття та структура платіжного балансу.
 21. Регулювання платіжного балансу.
 22. Етапи розвитку світової валютної системи.
 23. Задачі та повноваження НБУ у сфері валютного регулювання та валютного контролю.

Тематика та плани семінарських занять

Розділ 1. Основні положення теорії грошей

Семінар 1. Походження, суть і функції грошей

Питання для обговорення

1. Походження грошей. Теорії їх виникнення.
2. Суть грошей як специфічного товару.
3. Функції грошей.
4. Зміна економічної ролі золота.
5. Виникнення і природа сучасних грошей.
6. Функціональні форми грошей. Грошові агрегати.

Література: 10, 23, 26, 28, 36, 42.

Семінар 2. Історія розвитку та сучасний стан теорії грошей

Питання для обговорення

1. Погляди на природу грошей та джерело їх вартості.
2. Основні положення кількісної теорії.
3. Розвиток поглядів на роль грошей в економіці.
4. Дискусія між представниками різних течій економічної думки про доцільність здійснення грошово-кредитної політики.

Література: 10, 12, 23, 26–28, 36, 42, 46, 52.

Розділ 2. Грошовий обіг і його регулювання

Семінар 1. Грошовий обіг і грошові потоки

Питання для обговорення

1. Поняття та структура грошового обігу.
2. Поняття, класифікація та механізм балансування грошових потоків.
3. Швидкість обігу грошей і погляди на її характер.
4. Поняття попиту на гроші. Економічні моделі попиту на гроші.
5. Емісія грошей та її характер.
6. Створення грошей банками.
7. Загальна модель пропозиції грошей.

Література: 12, 23, 26, 30, 31, 36, 42, 46.

Семінар 2. Фінансовий (грошовий) ринок

Питання для обговорення

1. Функції фінансового ринку.
2. Розвиток фінансового ринку України.
3. Поняття вартості грошей.
4. Характеристика інструментів та особливості функціонування видів фінансового ринку.
5. Погляди кейнсіанців і монетаристів на механізм встановлення рівноваги на грошовому ринку.

Література: 2, 3, 12, 26, 31, 42, 46, 49, 55.

Семінар 3. Грошові системи і грошово-кредитна політика

Питання для обговорення

1. Поняття, класифікація та задачі грошової системи.
2. Зміст, типи та інструменти грошово-кредитної політики.
3. Інфляція, її види та вплив на економічні процеси.
4. Види грошових реформ.

Література: 10, 23, 26, 30, 36, 42, 47.

Семінар 4. Система безготівкових розрахунків та регулювання безготівкового грошового обігу

Питання для обговорення

1. Задачі та складові системи безготівкових розрахунків.
2. Характеристика та вибір форми безготівкових розрахунків.
3. Вексель у господарському обігу.
4. Мета, принципи та складові частини регулювання обігу готівки.

Література: 8, 10, 11, 23, 26, 27, 30, 36, 47.

Розділ 3. Кредит та кредитна система

Семінар 1. Місце кредиту в ринковій економіці

Питання для обговорення

1. Походження, необхідність та сутність кредиту.
2. Функції та теорії кредиту.
3. Форми та види кредиту.
4. Принципи кредитування та форми забезпечення кредиту.

5. Природа позичкового відсотка.
6. Розвиток кредиту в Україні.

Література: 1, 5–7, 14, 17, 26, 30, 40, 47.

Семінар 2. Кредитна система

Питання для обговорення

1. Поняття, склад та функції кредитної системи.
2. Сутність та функції банківської системи.
3. Стан банківської системи України.
4. Центральний банк як головний елемент кредитної системи.
5. Призначення і типи комерційних банків.
6. Характеристика і типи спеціалізованих кредитно-фінансових установ.

Література: 1, 5–7, 15, 26, 30, 40, 47, 56.

Семінар 3. Послуги комерційних банків

Питання для обговорення

1. Вибір банку для обслуговування.
2. Організація банками розрахунково-касового обслуговування.
3. Кредитні послуги банків та їх роль в ринковій економіці.
4. Суть депозитних, депозитарних та інших видів послуг.

Література: 7, 8, 15, 16, 18, 33, 43.

Розділ 4. Гроші та світова економіка

Семінар 1. Міжнародні валютні відносини

Питання для обговорення

1. Поняття, види та призначення валютної системи.
2. Еволюція системи валютних відносин і формування сучасної світової валютної системи.
3. Виникнення та розвиток Європейської валютної системи.
4. Поняття та види валюти і валютного курсу.
5. Функціонування та задачі валютного ринку.
6. Валютне регулювання в Україні.

Література: 4, 22, 26, 34, 45, 47, 58.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Закон України “Про банки та банківську діяльність”; Затв. постановою ВРУ № 2121-14 від 7.12.2000 // ВВР України. — 2001. — № 5–6. — С. 30.
2. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів”; Затв. постановою ВРУ № 475/96-ВР від 30.10.96 // ВВР України. — 1996. — № 51. — С. 292.
3. Закон України “Про цінні папери та фондову біржу”; Затв. постановою ВРУ № 1202/12 від 18.06.91 // ВВР України. — 1991. — № 38. — С. 508.
4. Декрет КМУ “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” зі змінами та допов. № 932-XIV від 14.07.99 // Голос України. — 1999. — 11 серп.
5. Положення НБУ “Про кредитування”; Затв. постановою Правління НБУ № 246 від 28.09.95 // Дод. до Вісн. НБУ. — 1995. — № 10. — С. 23.
6. Закон України “Про Національний банк України”; Затв. постановою ВРУ № 679-14 від 20.05.99 // ВВР України. — 1999. — № 29. — С. 238.
7. Положення НБУ “Про порядок створення та реєстрації комерційних банків”; Затв. постановою Правління НБУ № 77 від 27.03.96 // Дод. до Вісн. НБУ. — 1996. — № 5. — С. 3.
8. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті; Затв. постановою Правління НБУ № 135 від 29.03.01 // Дод. до Вісн. НБУ. — 2001. — № 4. — С. 3.
9. Інструкція НБУ “Про порядок регулювання та діяльності банків в Україні”; Затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 // Дод. до Вісн. НБУ. — 2001. — № 9. — С. 3.
10. Інструкції про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України; Затв. постановою Правління НБУ № 69 від 19.02.01 // Дод. до Вісн. НБУ. — 2001. — № 3. — С. 3.
11. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні; Затв. постановою Правління НБУ № 72 від 19.02.01 // Дод. до Вісн. НБУ. — 2001. — № 3. — С. 29.
12. Антонов Н., Пессель М. Денежное обращение, кредит и банки. — М., 1995. — 270 с.
13. Ачкасов А. И. Международные валютно-кредитные отношения: два пути развития. — М., 1998. — 176 с.
14. Банки и банковские операции / Под ред. Е. Жукова. — М., 1997. — 471 с.
15. Банківська енциклопедія / За ред. А. Мороза. — К., 1993. — 328 с.
16. Банковская энциклопедия / Под ред. С. Лукаш. — Днепропетровск, 1994. — 249 с.

17. *Банковское дело* / Под ред. О. Лаврушина. — М., 1992. — 428 с.
18. *Банковское дело: Учебник* / Под ред. С. Колесникова. — М., 1995. — 480 с.
19. *Бровкова Е., Продиус И.* Финансово-кредитная система государства. — К., 1997. — 224 с.
20. *Валютне регулювання в Україні: Довідник* / Упоряд. С. Колтун, Т. Панинська. — К., 1996. — 200 с.
21. *Вступ до банківської справи: Навч. посіб.* / Відп. ред. М. Савлук. — К., 1998. — 344 с.
22. *Гальчинський А.* Сучасна валютна система. — К., 1993. — 189 с.
23. *Гальчинський А.* Теорія грошей: Навч. посіб. — К., 1996. — 413 с.
24. *Голуб А., Семенюк А., Смовженко Т.* Гроші. Кредит. Банки. — Львів, 1997. — 206 с.
25. *Гриценко О.* Гроші та грошово-кредитна політика: Навч. посіб. — К., 1996. — 180 с.
26. *Гроші та кредит* / За ред. М. Савлука. — К., 2001. — 614 с.
27. *Гроші та кредит: Підручник* / За ред. Б. Івасіва. — Тернопіль, 2000. — 702 с.
28. *Демківський А.* Сучасний вексельний обіг. — К., 1996. — 138 с.
29. *Деньги* / Сост. А. Чухно. — К., 1997. — 509 с.
30. *Деньги, кредит, банки: Учебник* / Под ред. Кравцовой. — М., 1994. — 411 с.
31. *Долан Э. Дж.* и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др. — СПб., 1994. — 496 с.
32. *Жуков А.* Услуги коммерческих банков: зарубежный опыт и практика. — М., 1995. — 69 с.
33. *Калина А., Кащеев А.* Работа современного коммерческого банка: Учеб.-метод. пособ. — К., 1997. — 224 с.
34. *Красавина Л.* Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник. — М., 1994. — 592 с.
35. *Круглов В.* Основы международных валютно-кредитных и финансовых отношений: Учеб. для вузов. — М., 1998. — 432 с.
36. *Лазутін В.* Гроші та грошовий обіг. — К., 1998. — 168 с.
37. *Лисенков Ю., Фетюхина Ю.* Ринок цінних паперів: основні поняття і терміни. — К., 1996. — 168 с.
38. *Луців Б.* Лізинг і факторинг як альтернативне джерело кредитування та інструмент збуту: Навч. посіб. — К., 1993. — 72 с.
39. *Лысенко Ю., Ляшко В.* Вексель в хозяйственном обороте. — К., 1994. — 156 с.
40. *Львов Ю.* Банки и финансовый рынок. — СПб., 1995. — 528 с.
41. *Ляшенко В.* Фондовые индексы и рейтинги. — Донецк, 1998. — 320 с.
42. *Макконел К., Брю С.* Экономикс. Принципы, проблемы и политика. — М., 1992. — 400 с.
43. *Маркова О., Сахарова Л., Сидоров В.* Коммерческие банки и их операции. — М., 1995. — 287 с.

44. *Мендрул О., Шевчук І.* Ринок цінних паперів: Навч. посіб. — К., 1998. — 152 с.
45. *Мишкін Ф.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. — К., 1998. — 963 с.
46. *Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини.* — К., 1992. — 145 с.
47. *Національний банк та грошово-кредитна політика / За ред. Ю. Мороза, М. Пуховкіної.* — К., 1999. — 368 с.
48. *Общая теория денег и кредита: Учебник / Под ред. Е. Жукова.* — М., 1995. — 473 с.
49. *Основы банковского дела / Под ред. А. Мороза.* — К., 1994. — 330 с.
50. *Поляков, Москвокина А.* Основы денежного обращения: Учеб. пособ. — М., 1995. — 351 с.
51. *Пятенко С.* Кредитно-денежная политика в США. — М., 1993. — 220 с.
52. *Сакс Д., Ларрен Ф.* Макроэкономика: глобальный подход. — М., 1996. — 847 с.
53. *Финансы.* Денежное обращение. Кредит: Учеб. для вузов / Под ред. Дробозиной. — М., 1997. — 386 с.
54. *Філіпенко А.* Міжнародні валютно-фінансові відносини. — К., 1997. — 246 с.
55. *Фондовый рынок: Терминолог. слов.-справ. / Под ред. Ю. Лисенкова.* — К., 1997. — 266 с.
56. *Гетьман В.* Банківська система України: діяльність і проблеми // Банківська справа. — 1995. — № 1.
57. *Геець В.* Питання теорії і практики макроекономічної стабілізації в аспекті переходу від економічної кризи до зростання // Вісник НБУ. — 1997. — № 9.
58. *Мусієнко Т.* Проблеми міжнародних розрахунків країн СНД та перспективи їх розв'язання // Банківська справа. — 1995. — № 1.
59. *Никитин С.* Теории инфляции и их эволюция // Деньги и кредит. — 1995. — № 1.
60. *Савлук М.* Грошово-кредитна політика як фактор економічної стабілізації в Україні // Вісник НБУ. — 1997. — № 4.
61. *Савлук М., Сугоняко О.* Чи вистачає грошей в економіці України? // Вісник НБУ. — 1997. — № 8.
62. *Симановский А.* О направлениях и инструментах денежной политики // Деньги и кредит. — 1992. — № 6.
63. *Ющенко В.* Проблеми ремонетизації економіки України // Вісник НБУ. — 1997. — № 6.
64. *Ющенко В.* Монетарна політика України: результати і перспективи // Вісник НБУ. — 1996. — № 4.
65. *Ющенко В., Лисицький В.* Курсоутворення в Україні та уроки інших країн із перехідною економікою // Вісник НБУ. — 1997. — № 7.

Зміст

<i>Пояснювальна записка</i>	3
ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ГРОШІ ТА КРЕДИТ”	4
Розділ 1. Основні положення теорії грошей	4
Розділ 2. Грошовий обіг та його регулювання	5
Розділ 3. Кредит та кредитна система	6
Розділ 4. Гроші та світова економіка	8
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ГРОШІ ТА КРЕДИТ”	9
Тема 1. Походження, сутність і функції грошей	9
Тема 2. Історія розвитку та сучасний стан теорії грошей	14
Тема 3. Грошовий обіг і грошові потоки	17
Тема 4. Фінансовий (грошовий) ринок	23
Тема 5. Грошові системи і грошово-кредитна політика	27
Тема 6. Система безготівкових розрахунків та регулювання готівкового грошового обігу	29
Тема 7. Місце кредиту в ринковій економіці	32
Тема 8. Кредитна система	37
Тема 9. Послуги комерційних банків	40
Тема 10. Міжнародні валютні відносини	44
ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	49
Розділ 1. Основні положення теорії грошей	49
Розділ 2. Грошовий обіг і його регулювання	49
Розділ 3. Кредит та кредитна система	50
Розділ 4. Гроші та світова економіка	51
<i>Список використаної та рекомендованої літератури</i>	52

The program for course “Money and credit” and methodical recommendations for self-study are given in the manual. Basic notions that should be mastered by students are given and uncovered their contents.

It is meant for students of economical specialities.

Навчальне видання

Пахомов Володимир Ігорович
Стрільчук Людмила Василівна

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Навчально-методичний посібник

Educational edition

Pahomov, Volodymyr I.
Stril'chuk, Lyudmyla V.

MONEY AND CREDIT

Educational and methodical manual

Відповідальний редактор *В. Д. Бондар*

Редактор *Л. М. Гримаська*

Коректор *Л. П. Ковальчук*

Комп'ютерне верстання *Н. М. Музиченко*

Оформлення обкладинки *О. О. Стеценко*

Підп. до друку 15.12.03. Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 3,27. Обл.-вид. арк. 3,15. Тираж 1000.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*

Видавець і виготовлювач тиражу
Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)